

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА V (XX)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
À VARNA

TOME V (XX)

1969

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

вори в този раздел за черкези и татари. Към „етническите групи“ в с. Девня В. Маринов причислява и англичаните, които през Кримската война (1853—1856 г.) квартирували в селото (стр. 613).

Като научен работник в областта на етнографията би трябвало да очакваме, че поне в последната глава на своето изследване — „Етнографски бележки“ — авторът ще прояви компетентност. Започвайки с ралата, диканите, каменните валяци, триорите и таргите, авторът се спира на облеклото (само на мъжкото!), след това на къщите и вътрешното им разпределение. Каква е разликата между ралата, дадени на обр. 2 и 3, трудно би могъл да разбере читателят. Според В. Маринов диканите, с които си служели девненци при вършитба, били заменени с каменни валяци, а сега с триори (стр. 614). Не е необходимо човек да е специалист-етнограф, за да знае разликата във функциите на диканята, валяка и триора.

След описанието на къщите авторът се прехвърля към домашния уред за сноване „клуве“, за да се върне след това върху начина за осветление в къщите. „Когато дошли узите, през 1877/73 год., паша В. Маринов, донесли за пръв път „руска газ“. Тогава — ропъля той — цялото семейство е спяло върху рогозка на земята в стаите.“ След това В. Маринов намира за необходимо да каже и няколко думи за животновъдството в селото. Тук той пише: „За овцете имало сай. От млякото правели сирене, а в мандрите майстори-евреи правели кашкавал. Млякото в мандрите тъпчели с крака (sic!) за получаване на масло. В селото идвали търговци от Цариград да закупуват овни; тогава търговците носели пари с дисаги“ (стр. 616). А по-нататък допълня: „Селото имало 150 къщи, а 900 биволи. Конете — ергеле използвали за вършитба и утъпкване на хармана. Тогава са впрягали в кола повече биволи, отколкото коне. Всеки в дома си имал и по десетина крави и от 100 до 500 овце. Хранели са и много свине.“

Горните примери сочат не само за липсата на научно изложение и на елементарна критичност към данните, които е събрал авторът, но и за стила и езика му, които са под всякаква критика.

Публикацията на В. Маринов гъмжи от многобройни фактически грешки. Така според него Ибрахим паша, чието име носи едноименната джамия в Разград, *заради връзките му с „арнаутите“ от селата Арнауткьой и Караарнаут, Разградско и Осман Пазвантоглу* от Видин бил заподозрян, обвинен и обесен (стр. 607) (к. м. — А. М.). Тук разликата в епохите, в които са живели тези две исторически личности, които В. Маринов прави съвременници, е „само“ 250 години. Село Девня се намира на 30 км от Варна, а не на 50 км (стр. 693). Руско-турските войни от края на XVIII и началото на XIX в. са през 1768/1774 г. и 1806/1812 г., а не през 1773 и 1810/1812 г. (стр. 616). Книгата „Зюмбюл цвете“ на Р. Блъсков е издадена през 1882 г., а не през 1822 г. (стр. 608). Иречек е посетил Девня през 1882 г., а не през 1886 г. (стр. 608), когато вече не е бил в България. Тези грешки са толкова много, че не сме в състояние да ги изброим в рамките на настоящите бележки.

В заключение можем да кажем, че „Миналото на с. Девня...“ няма абсолютно никаква научна стойност. Авторът не само не е успял да разреши проблема за генезиса на „арнаутите“, а напротив, е внесъл неяснота и обърканост. Аргументация в работата липсва. Можем само да недоумяваме как е могла тази „научна“ публикация да бъде включена в един сборник посветен на бележития наш учен Стоян Романски.

П. КИТИПОВ, ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА ВАРНЕНСКОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО И РАБОТНИЧЕСКО ДВИЖЕНИЕ ДО 1903 г., ИЗД. НА БКП, С., 1965 г., 262 стр.

К. Стоянов

В последно време проблемите на крайеведението заемат важно място в нашата историография. Излязоха редица истории на местни партийни организации, селищни изследвания, монографии на отделни военнооперативни въстанически зони и пр. Тази книжка с местна тематика има не само научно-познавателно значение, но тя съдейства за партийно-политическото и патриотичното възпитание на трудещите се в нашата страна.

Монографията на П. Китипов „Поява и развитие на варненското социалистическо и работническо движение до 1903 г.“, издадена през 1965 г. от издателството на БКП, идва да отговори на една потребност, да задоволи нарасналият интерес на населението във Варненския край към местната история и по-конкретно към началния етап от развитието на варненското социалистическо и работническо движение и първите пионери на социализма в Североизточна България.

Книгата съдържа предговор и девет глави: I. Икономическото развитие на гр. Варна след Освобождението. II. Поява и развитие на работническата класа. III. Начало на социалистическото движение и образуване на социалдемократическа дружинка във Варна. IV. Първи години на варненската партийна организация (1894—1899 г.). V. Социализмът сред варненските учители и ученици. VI. Начало на земеделското движение във Варненско. VII. Подем на работническото и партийното движение след световната стопанска криза (1900—1903 г.). VIII. Разцеплението на варненската партийна организация и очистването ѝ от общоделците. IX. Влияние на руското революционно движение върху варненското партийно движение и връзките между тях.

След кратък предговор авторът се спира на общественно-икономическите промени, настъпили в гр. Варна след освобождението му от турско робство. Той засяга миграционния въпрос и постепенното увеличаване на българското население във Варна. Прави анализ на западащите стари занаяти, възникването на новите занаяти, създаването на първите промишлени предприятия в града, формирането на новата фабрична промишленост — хранително-вкусова, тютюнева, текстилна и пр.

Скоро след освобождението на България от турска власт гр. Варна израства като външнотърговски и експортен център с износ предимно на зърнени храни и други селскостопански произведения. Разширяването на външната търговия дава тласък на развитието на морския транспорт. През 1894 г. се създава „Българско параходно дружество“. На основата на фабричната промишленост във Варна само за 10 години възникват 15 акционерни дружества, които в началото на XX в. започват да се обединяват. На края на първа глава авторът обстойно разглежда политическия живот в града през време на временното руско управление, борбата между консерватори и либерали и провеждането на законодателните избори, политическите борби през стамболовисткото управление 1887—1894 г. и възникването на новите буржоазни партии.

На основание на икономическото развитие на града авторът проследява процеса на появата и развитието на работническата класа във Варна. Наред със занаятчийските работници, които през 1903 г. наброяват 1200 души, в града има и 3200 фабрични работници, 500 държавни и общински служители, или общо във Варна броят на наемните работници възлиза на 5000 души. Промисленият пролетариат се концентрира в строежа на варненското пристанище, в пристанище Варна, в най-голямото текстилно предприятие в този район ф-ка „Принц Борис“, където работят 500 работници, в тютюневите фабрики и пр. В сравнение с другите промишлени центрове на страната във Варна твърде рано се извършва концентрацията на работната сила в няколко промишлени предприятия, което обсто-телство дава благоприятно отражение върху социалистическото движение и бързото му свързване с работническата класа. Фабричната промишленост не само не облекчава положението на работниците, но напротив, експлоатацията на работническата класа взема по жестоки форми. В зората на капиталистическото развитие липсва каквото и да е работническо законодателство в защита на работническите интереси. Масово се използва женският и детският труд. Работниците в промишлените предприятия и занаятчийските работилници които тънат в невежество и политическа безпросветност, още нямат свои организации, за да оглавят борбата им за икономическо и политическо освобождение. И затова до края на XIX в. борбата на работническата класа във Варна има стихийен, неорганизиран характер.

В глава втора П. Китипов разглежда досоциалистическите течения, намерили благоприятна почва за развитие и във Варна. Той се спира подробно на ученическото дружество „Развитие“, основано през 1883 г., на културно-просветното дружество „Капка“, създадено през 1887 г., което има социалистическо направление, проследява първите прояви на социалистическата пропаганда във варненската мъжка гимназия. Важно място се отделя и на основаната през 1893 г. във Варна социалдемократическа дружинка „Солидарност“, впоследствие преименувана на „К. Маркс“. Подробно се разглежда дейността на първите пионери на социализма и основатели на социалдемократическата дружинка — Михаил Киров Шивачев, неин идеен ръководител, Хаджи Димитър Стоилов, председател на дружинката, Васил Нейчев, Колю Танчев, Петър Булашев и др., на активните функционери на дружинката Антон Страшимиров, Еню Марковски и др.

По-нататък авторът проследява възникването на първите професионални организации: варненското печатарско дружество „Защита“, основано през 1891 г., професионалното дружество на административните служители — 1894 г., учителското дружество — 1895 г.

В глава IV, която по обем е най-голяма, П. Китинов разглежда дейността на варненската партийна организация от 1894 до 1899 г. През този период варненските социалисти развиват широка културно-просветна дейност сред наемното работничество, пропагандират идеите на научния социализъм, провеждат много забави, вечеринки, утра и пр., за която дейност определени заслуги има активният член на организацията Акинди Димитров. На варненска сцена в театралната трупа на варненските социалисти правят първите си стъпки и изявяват безспорния си талант Стоян Бъчваров и Атанас Кирчев — бъдещите колоси на българския театър. Варненската социалдемократическа организация изпраща свои делегати на всички партийни конгреси, активно се включва в предизборните борби и застава здраво на класови позиции, организира тържественото отпразнуване на Международния ден на труда — 1 май, който във Варна за пръв път се празнува през 1895 г.

В края на XIX в. голяма роля за пропагандирането на социализма имат д-р Т. Стоянов и най-вече Г. Бакалов, който се установява в града през 1897 г. Получил солидна марксистическа подготовка още в марксистическите кръжоци в Женева, притежаващ широка ерудиция и големи ораторски способности, Г. Бакалов развива огромна организаторска и пропагандистка дейност сред варненските работници. В тази глава подробно е разработен въпросът за издателската и книжовната дейност на Г. Бакалов и Гавраил Георгиев.

В отделна глава пета П. Китинов проследява проникването на социализма сред варненските учители и ученици. Изтъкнати са заслугите на прогресивното учителство начело с Еню Марковски, Никола Стойнов, Никола Славов и др. за организирането през 1895 г. на първото в страната учителско дружество. Това дружество става пионер за организирането на борческо учителско движение в цялата страна, което се развива под благотворното влияние на социалистическите идеи. По страниците на в. „Учителско движение“, който започва да излиза в началото на 1897 г. в гр. Варна, учителите социалисти и съмишленици провеждат решителна борба срещу десния уклон в Учителския съюз. Авторът се спира на въпроса за проникването на социализма сред учениците от варненската мъжка гимназия, разкрива дейността на ученическите кръжоци, които имат определено социалистическо направление, спира се на общоученическият вестник „Ученически глас“, излизал известно време във Варна под редакцията на Хр. Кабакчиев и В. Коларов, и подчертава неговата роля за пропагандирането на социализма сред учениците.

В самостоятелна глава П. К. Китинов проследява възникването на първите земеделски спестовни дружества и земеделски дружинки, впоследствие наречени земеделски дружби, основани във Варненски окръг още в края на миналото столетие. Изтъкнати са заслугите на Йордан Пекарев и Янко Забунов — организатори на земеделското движение в България. В продължение на няколко години гр. Варна и Варненски окръг стават център на земеделското движение в страната. Като се започне от основаването на земеделските дружинки, окръжният събор на тези дружинки през март 1899 г. в с. Баладжа (Стожер), многолюдните митинги във Варна, Провадия, Добрич, насочени против деснята, и се стигне до големите селски въстания в селата Дуранкулак и Шабла, Балчишко.

След голямата стопанска криза 1898 — 1900 г. в началото на XX в. във Варна, както и в цялата страна настъпва период на подем в развитието на капитализма. Откриват се нови промишлени предприятия с голям брой работници. Под влияние на варненската социалдемократическа организация работниците засилват борбата срещу капиталистите за увеличаване на заплатите, намаляване на работния ден, подобряване на трудовите условия за работа, защита на женския и детския труд и пр. Варненските социалисти се стремят да придадат на току-що зародилото се стихийно стачно движение организиран характер. През 1901 — 1903 г. във Варна се провеждат най-масовите стачки за цялата страна: в памучната фабрика „Принц Борис“ (сега ф-ка „Хр. Ботев“) през 1901 и 1902 г. с по 500 стачници, на пристанищните работници 1901 и 1902 г. с по 800 стачници, на печатарските работници през 1903 г. и др. Стачното движение спомага за класоосъзнаването на варненските работници и организирането им в нови професионални секции. През 1901 — 1903 г. във Варна се създават още няколко синдиката — шивашкият, келнеро-готварският, текстилният, общарският и железарският, в които членуват 200 работници.

Доста нашироко авторът проследява борбата на революционните марксисти във Варна срещу опортюнизма на общоделците. Още през март 1903 г., 3 месеца преди разцеплението, варненската организация изключва от своите редове опортюнистите. Идеята за борба между революционните марксисти и общоделците в града изнасят Г. Бакалов, Хр. Кабакчиев, Ангел Николов, Страшимир Кринчев и др., които развиват широка пропагандна дейност за разобличаване на общоделците в защита на принципите на революционния марксизъм. За идейния разгром на общоделците Г. Бакалов превежда и издава във Варна книгата на Г. В. Плеханов „Социализмът наука ли е?“. Превежда също книгите „От материализъм към социализъм“ от Фр. Енгелс, „В защита на марксизма, отговор на Берищайн“ и

„Против широкия социализъм“ от Лагардел и Парвус. Освен преводите Г. Бакалов издава две свои оригинални произведения „Отстъпничество от социализма“ и „Против широкия социализъм“, написани под влияние на Лениновата книга „Какво да се прави“. В борбата против опортюнистите определени заслуги има и марксистското списание „Работнишко дело“, издавано от Г. Бакалов във Варна.

В последната глава на своята монография П. Китипов разработва въпроса за влиянието на руското революционно движение върху работническото и социалистическото движение във Варна. Изтъква се огромното влияние на Плеханов и неговите първи произведения върху варненските социалисти, за връзките на студентите-социалисти от Варна, влизащи в „Група на българските студенти социалисти“, които поддържат редовни връзки с групата на Плеханов „Освобождение на труда“, дават се ценни сведения на руската революционна емиграция, живяла и работила във Варна.

Накрая П. Китипов разглежда дейността на варненската партийна организация за поддържане на нелегалния канал Варна — Одеса, по който се пренася Лениновият вестник „Искра“ и марксистеска литература, изтъкват се огромните заслуги на скромния куриер на в. „Искра“ Ив. Загубански, който според думите на Г. Бакалов е „първата жертва на българския пролетариат, пренесена пред олтара на международния социализъм“.

Монографията на П. Китипов разглежда развитието на работническото и социалистическото движение до разцеплението през 1903 г. в един от най-големите градове на страната — гр. Варна. Може съвсем определено да се каже, че тя има приносен характер. На фона на националната ни партийна история авторът е успял в детайли да разкрие всички характерни страни и особености на варненското работническо и социалистическо движение в зората на тяхното създаване. Монографията е плод на дългогодишен труд на автора. С голяма прецизност и научна добросъвестност П. Китипов използва докуменгални материали от централни и местни архиви, отнасящи се до варненското работническо и социалистическо движение в най-ранните години, прегледан е целият работнически и буржоазен печат, използвани са статистически сборници и първите научни изследвания за икономическото развитие на България и др. В продължение на 10—15 години П. Китипов води активна кореспонденция с все още живите пионери на варненското работническо и социалистическо движение, с техните близки, в резултат на което е събран много справочен материал. Част от тази ценна кореспонденция е предадена в МРД — Варна и представлява богат извор и за бъдещите изследователи на Варненския край. Активен участник още на младини в социалистическото движение, авторът прониква дълбоко в процеса на формирането на работническото движение във Варненския край и съединяването му със социализма.

Монографията на П. Китипов не е лишена и от някои слабости, които са предимно от композиционен и структурен характер. Авторът ненужно е разположил материала в 9 глави. Правилно би било, ако II глава „Поява и развитие на работническата класа“ и III глава „Начало на социалистическото движение и образуване на социалдемократическа дружинка“ се слеят в една глава. Подобно обединение би могло да стане на VII и VIII глава. Неоправдано е отделена като самостоятелна и IX глава, материалът от която можеше да се разпреди хронологически по останалите глави. Това раздробяване на историческия материал е станало основна причина да се допуснат редица повторения в изложението. Така например за издателската и пропагандистка дейност на Г. Бакалов се говори на много места — стр. 107, 127—129, 219—224, 248, 250 и др. Едни и същи оценки за пристанищните работници срещаме на стр. 82—83 и 124 и др. Неправилно е формулирана гл. IX „Влияние на руското революционно движение върху варненското партийно движение и връзките между тях“. Терминът „партийно движение“ се употребява на много места в монографията. Във Варна може да се говори за работническо и социалистическо движение, за стачно движение, но терминът партийно движение не само че не е точен, тъй като във Варна имаме много политически партии, но след като във варненската организация на БРСДП членуват 40—50 члена, да се говори за движение е крайно неуместно. На редица места изложението е отрупано с излишни подробности, които биха могли да се отнесат под линия, и по този начин монографията би придобила по-стегнат вид.

Посочените и други още слабости на книгата ни най-малко не омаловажават нейните безспорни достоинства. Наситена с много факти и събития, тя се чете леко и увлекателно. Трудът на П. Китипов представлява ценно помагало не само за специалиста, тя е полезно четиво и за масовия читател.